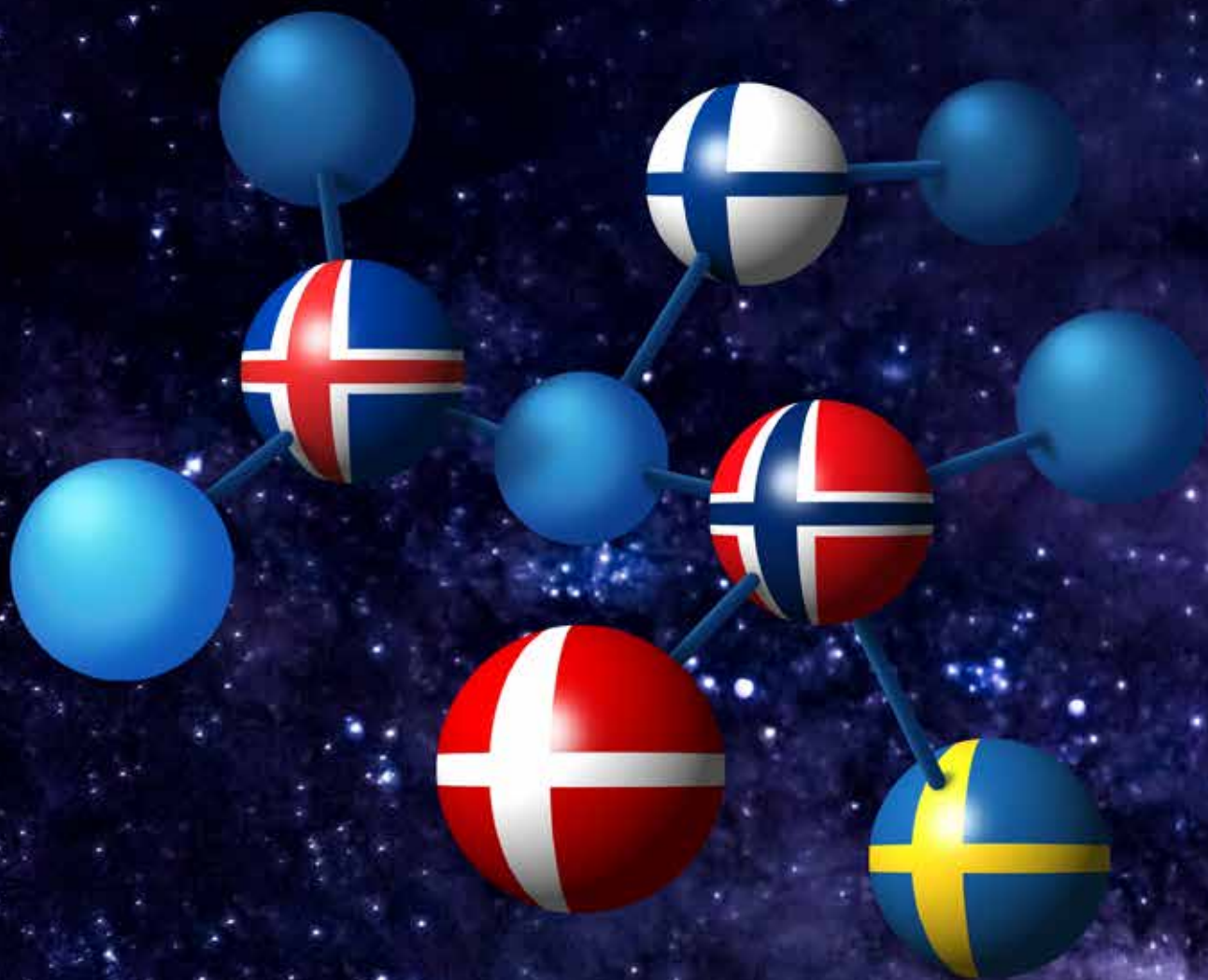

Forskningsetikk

Et magasin fra De nasjonale forskningsetiske komiteene

NR. 2 • Juni 2014 • 14. årgang

Ulik praksis i Norden

Redelighet og etikk i forskningen

► Forvridd forskning

► DNA-forskning
og identitet

► Forskningsprosjekter
i etiske tomrom

Forskningsetikk – på ramme alvor

Vi har gitt magasinet Forskningsetikk navn etter hva det handler om. I dette nummeret tar vi oss selv helt bokstavelig og har laget en fyldig reportasje om forskningsetikk i Norden. Det er nemlig ikke slik at Norge, Sverige, Danmark, Finland og Island håndterer forskningsetiske spørsmål og uredelighetssaker på samme vis. Det kom fram på et møte i Det norske vitenskapsakademiet i Oslo, og i dette nummeret har vi sett på likheter og ulikheter.

Denne våren har det vært mye oppmerksomhet i media omkring akademia og sponing fra næringslivet. Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) forbereder i disse dager en uttalelse om de etiske spørsmål omkring dette. Samme problematikk møter vi også andre steder i verden. En konferanse som nylig ble avholdt i Florida, The Association for Practical and Professional Ethics (APPE), hadde flere innlegg og diskusjoner om emnet. Vi presenterer her synspunkter fra en forsker i USA, som har sett på hvordan industri og akademia kobles sammen og styres av sterke kommersielle interesser. Kritiske røster mener dette er et problem som vil påvirke forskningens frihet; et grunnleggende forskningsetisk prinsipp.

Forskere som arbeider innenfor helsefaglig eller medisinsk forskning som involverer mennesker, må i de fleste tilfeller ha en etisk vurdering og godkjenning av sitt prosjekt. I denne sammenhengen sier vi at prosjektet er fremleggelsespliktig for en regional forskningsetisk komité for medisin og helsefag (REK). Noen ganger gjør allikevel REK en vurdering som sier at prosjektet ikke hører inn under lovverkets bestemmelser; dermed får ikke prosjektet noen etisk vurdering. Dette

synliggjør et problem man nå tar på alvor – at noen prosjekt vil ligge i en «gråson» for om de skal behandles i REK. Fordi grenseoppgangen er uklar, vil det oppstå dilemma. Dette fører til usikkerhet både hos forskere og hos dem som skal gjøre vurderingene. Vi tar opp tematikken gjennom et eksempel fra Norges idrettshøyskole.

For å avslutte dette nummeret på ramme alvor kan du lese kommentaren om forslaget til en vitenskapsed. Ideen om en slik ed er ikke ny; vi kjenner til den hippokratiske idé innen medisin. Men det er få kjente eksempler på at en slik ed er tatt i bruk innenfor andre fagområder. Desto viktigere er det da å bevisstgjøre forskere og miljøer på forskningsetiske normer og slik lære seg å reflektere over egen forskningsvirksomhet. Denne oppfordringen sender vi ut i sommer-Norge – først og fremst til alle forskere, men også til dem som en gang skal bli forskere.

God sommer fra redaksjonen!

Lise Ekern

Lise Ekern, redaktør

Foto: Trond Isaksen

LESERBREV/DIALOG

Forskningsetikk ønsker å komme i dialog med leserne. Vi tar imot innlegg, maks 2000 tegn med mellomrom. Frist for bidrag til neste nummer er 1. september. Sendes til redaktøren: lise.ekern@etikkom.no
 Følg oss på Facebook: www.facebook.com/Denasjonaleforskningsetiskekomiteene
 Følg oss på Twitter: <http://twitter.com/forskningsetikk>

De nasjonale forskningsetiske komiteene har fått sitt mandat fra Kunnskapsdepartementet. Komitésystemet er hjemlet i Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning – forskningsetikkloven.

Organisasjonen er et frittstående, uavhengig organ for forskningsetiske spørsmål og gransking av uredelighet innen forskning på alle fagområder. En av oppgavene er å stimulere til debatt om saker som har betydning for forskersamfunnet og befolkningen generelt.

ISSN 1502–6353

FORSKNINGSETIKK

Utgiv av De nasjonale forskningsetiske komiteene
 Kongens gate 14
 0153 Oslo
www.etikkom.no

I REDAKSJONEN

Lise Ekern, ansvarlig redaktør
lise.ekern@etikkom.no
 Telefon 23 31 83 11

Johanne Severinsen, journalist
johanne@severinsen.etikkom.no

Siw Ellen Jakobsen, frilanser
siwellen@online.no

ABONNEMENT

Abonnement er gratis
 Bestilles:
ab@etikkom.no eller
 telefon 23 31 83 00

DESIGN

Signatur
 Redaksjonelt
 kommunikasjonsbyrå
www.signatur.no

TRYKK

Aktiv Trykk

Opplag: 3 200 eksemplarer

Forsideillustrasjon:
 Signatur, Shutterstock, IngImage

Foto: Lise Ekern

Foto: Siw Ellen Jakobsen

Foto: Lise Ekern

INNHold

2 Leder	15 Sett & Hørt
4 Ulik praksis i Norden	16 DNA-forskning og identitet
7 Mer samarbeid utfordrer forskningsetikken	18 Forskningsprosjekter i etisk tomrom
8 Jussen kryper inn i etikken	20 Forskningsetisk historie
10 Konferanse om etikk og kvalitet	22 Bokomtale
11 Forskningsetikk på film	23 Kommentar
12 Frykter forvridd forskning	

Ulik praksis i Norden

Her er en kort oversikt over hvordan de nordiske landene arbeider med forskningsetiske spørsmål og gransking av uredelighet i forskning:

Norge: Fikk i 1990 tre nasjonale komiteer for forskningsetikk, som skal dekke alle de akademiske disiplinene. Hovedoppgaven er å gi etikkråd til institusjonene og forebygge uredelighet i forskningen. I 2007 fikk vi i tillegg et nasjonalt utvalg for gransking av redelighet i forskningen, Granskingsutvalget, som skal etterforske saker hvor det er mistanke om forskningsjuks. Utvalget skal også gi råd til institusjonene.

Sverige: Forskningsinstitusjonene har selv hovedansvaret for å utrede og granske mistanker om uredelighet i egen forskning. Vetenskapsrådet har en ekspertgruppe for etikk som tar for seg overgripende etiske spørsmål, for eksempel hvordan etiske spørsmål i forbindelse med kommersialisering av forskning skal håndteres. Komiteen forsøker også å stimulere til den etiske diskusjonen og bistå Vetenskapsrådets styre i forskningsetiske spørsmål. Vetenskapsrådet har siden 2002 hatt en ekspertgruppe som tar seg av spørsmål om uredelighet i forskningen, siden 2009/2010 ble denne lagt til Centrala etikprövningsnämnden (CEPN).

Finland: Opprettet i 1991 en komité med navnet Forskningsetiska delegationen (TENK). Komiteen er et sakkyndig organ for informasjon og samordning av forskningsetiske spørsmål. Komiteen fungerer også som et sakkyndig organ ved utredning av forskningsetiske problemer.

Danmark: Har tre forskningsetiske komiteer, som Norge. Danmark har i tillegg tre ulike utvalg for behandling av uredelighetssaker i forskning. Disse kom på plass i 1992 og dekker alle de akademiske disiplinene.

Island: Universitetet på Island fikk sin egen etiske komité i 2003. Det er planlagt en nasjonal kommisjon for forskningsetiske spørsmål, som skal representere alle institusjoner og akademiske disipliner.

Like utenpå, ulike inni

De nordiske landene håndterer forskningsetiske spørsmål og uredelighet i forskning nokså ulikt. Sverige skiller seg mest ut.

Tekst og foto: Siw Ellen Jakobsen

Forskjellen mellom landene er overraskende stor, mener Krista Varantola, kansler ved Universitetet i Tampere, Finland. Hun leder det finske Advisory Board for forskningsetikk.

Varantola deltok på et møte om temaet som NordForsk arrangerte i april. Representanter fra alle de andre nordiske landene fortalte her om hvordan det arbeides med forskningsetiske spørsmål og uredelighet i forskning.

Deltok gjorde også Göran Hermerén fra Sverige. Professoren fra Lunds universitetet har i flere år vært med i en ekspertgruppe for etikk i det svenske Vetenskapsrådet. Han arbeider i flere sammenhenger for at Sverige skal få et bedre system for å granske uredelighetssaker. I tillegg leder Hermerén også i etikkomiteen i ALLEA (sammenslutningen av europeiske vitenskapsakademier).

Forskningsetikk møter dem begge et par uker senere, på et møte i ALLEA som ble arrangert i Det norske videnskapsakademi i Oslo. Her sto også forskningsetiske spørsmål på dagsordenen, men denne gangen i en europeisk sammenheng.

Sverige skiller seg ut

Sverige er trolig det landet i Norden som skiller seg mest ut med hensyn til hvordan de håndterer mistanke om uredelig forskning.

Svenskene har ikke et nasjonalt system for gransking, slik både Norge, Danmark og Finland har, og som Island er i ferd med å få.

I Sverige tar – i prinsippet – hver enkelt institusjon selv hånd om de sakene som handler om uredelighet.

Dette er ikke godt nok, mener Hermerén.

– Problemet med denne løsningen er åpenbar. Universitetene konkurrerer mot hverandre, både om prosjekter og om studenter. De har kortsiktig interesse i å unngå offentlig oppmerksomhet om forskningsfusk. Når det i tillegg er geografisk nærhet mellom anmelder og anmeldt, så blir resultatet i blant ikke så bra.

Hermerén viser til et konkret eksempel fra Sverige, hvor en forsker ved Karolinska institutet (KI) ble anklaget for forskningsfusk. Saken ble gransket ved KI, og forskeren ble i praksis felt i Stockholm. Men nå har vedkommende flyttet til Universitetet i Gøteborg og får beholde både jobb og forskningspenger.

– Dette viser i all tydelighet at systemet ikke fungerer. Sanksjonene må være like over hele landet, slik at ikke samme forseelse blir gjort av samme forsker flere steder, sier Hermerén.

Finlands system mest interessant

Tore Lunde, leder av Nasjonalt utvalg for gransking av redelighet i forskning (Granskingsutvalget) i Norge, mener at ingen forskningsetiske systemer i Norden framstår som perfekte.

Likevel synes han at det finske fremstår som mest interessant. Det danske systemet ligner mye på det norske, der et uredelighetsutvalg kommer på banen hvis det skjer noe ulovlig. Island har ikke kommet så langt ennå, men planlegger også et nasjonalt system.

Mens man i Norge har Granskingsutvalget som får saken hvis institusjonene mener det er mistanke om fusk i forskning, er det i Finland universitetene selv som gransker. Men her skjer granskningen hele tiden i tett samarbeid med det nasjonale Advisory Board. De finske forskningsinstitusjonene har skrevet under på at de skal følge et nøye system i granskningen. Institusjonene står selv for den første

” Svenskene har ikke et nasjonalt system for gransking av forskningsfusk. Dette er ikke godt nok, mener Hermerén. ”

Göran Hermerén er kritisk til hvordan Sverige håndterer forskningsetikken.

granskningen, men må hele tiden informere den nasjonale komiteen for forskningsetikk om hva de gjør, og de må sende dem alle dokumenter. Blir det full granskning, vil det alltid være en eller to eksterne eksperter til stede under granskningen.

Svakhet i det norske systemet

Tore Lunde mener at det norske systemet har en svakhet i forhold til det finske.

– Svakheten ligger først og fremst i at det er forskningsinstitusjonene selv som har primæransvaret for å granske uredelighet. Granskingsutvalget kommer først inn hvis institusjonene selv mener det er noe å granske. Dette prinsippet har fallgruver. Det er for tette bånd mellom

gransker, og den som granskes. Institusjonene har en egeninteresse i å dysse ned og pynte på saken, mener Lunde.

Granskingslederen er også kritisk til at det er så stor tilbakeholdenhet i institusjonene for å kalle noe for uredelighet.

– Jeg tror listen legges for høyt. Vi må nærme oss en strengere praksis. Forskerne skal vite bedre. Det skal ikke jukses.

Lunde forteller at Kunnskapsdepartementet nå er i gang med en evaluering av forskningsetikkloven i Norge. De nasjonale forskningsetiske komiteene og Granskingsutvalget er i tett dialog med departementet om eventuelle endringer i det norske systemet.

”

Det er for tette bånd mellom gransker, og den som granskes.

Tore Lunde

”

Foto: Trond Bakken

Tore Lunde, Norge, mener Finlands system er mest interessant.

Internasjonale retningslinjer

Det finnes flere retningslinjer for god vitenskapelig praksis som går på tvers av institusjoner, landegrenser, disipliner og sektorer. Her er noen av dem:

Singapore-erklæringen

Dette var det første internasjonale initiativet for å få felles prinsipper for god forskningsetikk.

Link: www.etikk.no/FBIB/Praktisk/Lover-og-retningslinjer/Singapore-Statement-on-Research-Integrity/

Montreal-erklæringen

En nyttig sjekkliste for alle typer av internasjonale samarbeidsprosjekter.

Link: www.etikk.no/FBIB/Praktisk/Lover-og-retningslinjer/Montreal-Statement-on-Research-Integrity-in-Cross-Boundary-Research-Collaborations-/

Helsinkideklarasjonen

Forskningsetiske retningslinjer som brukes innen medisinsk forskning over hele verden.

Link: www.wma.net/en/30publications/10policies/b3/index.html

Krista Varantola, Finland, mener det vil bli vanskelig å samordne hele Europa.

Mer samarbeid utfordrer forskningsetikken

Forskere samarbeider mer og mer, både i Norden og internasjonalt. Det kan gi oss bedre og mer spennende forskning. Det utfordrer forskningsetikken. Når flere kulturer samarbeider, møtes også ulike verdisystemer.

Tekst og foto: Siw Ellen Jakobsen

Vi i Norden har stort sett det samme verdisystemet og er stort sett enige om hva vi kan tillate oss og ikke tillate oss i forskningen. Men det er også land, selv i Europa, som har helt andre oppfatninger om hva man kan gjøre som forsker.

Det mener Krista Varantola, leder av det finske Advisory Board for forskningsetikk.

– Vi har kanskje litt ulike systemer, men de dekker likevel de viktigste aspektene av forskningsetikken. De har også instruksjoner om hvordan man behandler forskningsfusk. Men nordiske forskningsprosjekt kunne ha behov for et harmonisert regelverk.

Øst-Europa vil ikke ha kontroll

I europeisk sammenheng er det ikke like enkelt å få til en samordning, mener Varantola. – Land i Øst-Europa vil ikke ha nasjonale kontrollsystemer. Der mener forskere at de har vært utsatt for nok kontroll, etter mange år med kommuniststyre. Dessverre har denne holdningen bidratt til mye korrupsjon og fusk i forskningen i disse landene, sier Varantola.

– Det er jo ikke slikt man har lyst til å stå fram og si offentlig. Men det er dessverre ofte forskere fra land med andre verdssystemer enn våre nordiske som blir tatt i forskningsfusk i Europa, mener hun.

Trenger en samordning

Göran Hermerén, leder av etikkomiteen i ALLEA (sammenslutningen av europeiske vitenskapsakademier), synes det er et poeng at de nordiske landene samordner sine forskningsetiske regelverk.

– Avstanden mellom oss i Norden er jo mindre enn mellom Nord- og Sør-Europa. I Europa finnes det ulike tradisjoner og ulike politiske systemer. Og i noen tilfeller spiller også religion en rolle.

Hermerén har selv deltatt i prosjekter med hele 24 land involvert.

Han har sett at det kan oppstå problemer i et slikt stort internasjonalt forsknings-samarbeid. Særlig når oppfatningene om hva man kan tillate seg i forskning er svært forskjellige.

– Kommer det anklager om fusk, hvem skal da utrede det når flere nasjonaliteter står som forfattere? Hvis kravene er ulike, kan man jo bli frikjent i det ene systemet og dømt i det andre.

Har internasjonale retningslinjer

Tore Lunde, leder av Granskingsutvalget, mener at det på mange måter er bra med et harmonisert regelverk på tvers av landegrensene. Men han har så langt ikke sett at det er behov for det i Norden.

– Vi kan godt vedta retningslinjer, men de blir uansett ganske løse, særlig med hensyn til sanksjoner.

Lunde mener at de internasjonale retningslinjene som Singapore- og Montreal-erklæringen, er gode nok. Disse retningslinjene gjenspeiler nemlig de grunnleggende verdiene som gjelder i både norsk og nordisk forskning.

– Jeg tror vi bør prioritere dem. I dag kan det virke som om vi har noe ulike definisjoner av disse internasjonale instrumentene her i Norden, særlig gjelder dette definisjonen av plagiat, avslutter Lunde.

JUSSEN kryper inn i etikken

Tekst: Siw Ellen Jakobsen

A straffeforfølge vitenskapelig uredelighet som sådan, er ikke veien å gå. Normalt er sanksjoner som de vitenskapelige miljøene gir tilstrekkelige. Det mener Tore Lunde, leder for Nasjonalt utvalg for granskning av redelighet i forskning (Granskingsutvalget), som selv er jurist.

– Er den vitenskapelige uredeligheten grov nok, kan den allerede i dag straffeforfølges med dagens lovverk, sier han. Som eksempel nevner han saken mot Milena Penkowa i Danmark, som blant annet handler om grovt underslag og bedrageri.

– Dette er helt klart lovbrudd som hører hjemme i domstolene, mener han.

Mer advokatmat i USA

– Fusk i forskning er ikke juridiske spørsmål. Det bør det heller ikke være. Det vitenskapelige samfunnet straffer strengt nok om man blir tatt for fusk i forskning.

Det mener Krista Varantola, leder av det finske Advisory Board for forskningsetikk.

Finland og de andre nordiske landene representerer en europeisk tradisjon, der vitenskapen selv skal regulere seg gjennom et forskningsetisk regelverk. Sanksjoner skal komme fra det vitenskapelige samfunnet, ikke fra domstolene. Dette i motsetning til i USA, hvor saker om vitenskapelig uredelighet

«Student tar fuskesak til lagmannsretten». Nyheten kunne vi nylig lese i norske medier. Går vi i retning av hvordan amerikanerne behandler forskningsfusk, hvor jussen kryper seg inn på etikken?

i større grad blir advokatmat.

Fungerer denne selvreguleringen?

Eller bør jussen komme mer på banen i forhold til uredelighetsspørsmål?

Spørsmålene ble stilt av Varantola på en konferanse arrangert av NordForsk i april. Hun hadde også et svar:

– Ja, den fungerer. Men bare hvis det finnes et velfungerende forskningsetisk system på nasjonalt nivå.

Foreslår kriminalisering

I Sverige har man en lang tradisjon for at institusjonene selv håndterer mistanker om forskningsfusk. Dette i motsetning til i Norge, Danmark og Finland, hvor man har nasjonale systemer.

For kort tid siden foreslo to svenske medisinprofessorer at uredelighet i forskning bør kriminaliseres i Sverige.

Begge forfatterne, professorene Niels Lynøe og Göran Lambertz, har sentrale stillinger i Karolinska institutets etikk-råd. De mener at nå må dette med institusjonenes selvregulering ta slutt. Derfor skriver de i det svenske legetidsskriftet:

«Regeringen bör tillsätta en utredning med uppdrag att rättsligt reglera utredning, gradering och sanktioner vid misstänkt forskningsfusk. Den nuvarande ordningen, där forskarsamhället självt reglerar dessa frågor, är både otillfredsställande och rättsosäker».

” – Alle de nordiske landene er små, men hva om vi samarbeider og lager en pool av nordiske forskere som kan granske hverandre? ”

De svenske professorene sammenlikner behandlingen de som har begått uredelighet i forskningen får, med gammeldags hederskultur. De skriver:

«Med tanke på de stora värden som står på spel för både forskarsamhället och den enskilde forskaren förefaller det anakronistiskt att staten låter en statsfinansierad forskningsverksamhet själv, med hjälp av hedersliknande normer, utreda och reglera misstankar om avvikelser från god sed i forskningen. Hedersnormerna innebär en rättsosäkerhet för den som anklagas, och sanktionerna är ogradade och ofta oproportionerliga».

Forankring i moral

Svensken Göran Hermerén mener at jussen sakte men sikkert smyer seg inn i den europeiske forskningsetikken. Det gjelder også i Sverige.

Hermerén er ikke udelt entusiastisk til forslaget fra de svenske medisinerne om å kriminalisere fusk i forskning.

– Alt kan ikke reguleres av loven. Det finnes noe som er moralsk forkastelig, uten at loven nødvendigvis forbyr det. Slik er det også i forskningens verden. Noe er bare forankret i hverdagslivets moral.

Göran Hermerén synes likevel at de svenske medisinprofessorenes sammenlikningen mellom behandlingen av forskningsfusk med hederskultur, er interessant. Hederskulturer oppstår i samfunn der statens rolle er svak og

mellommenneskelig forhold ikke er rettslig regulert. Formelt kan en forsker som har blitt felt for forskningsfusk, få en sosial straff som er mye strengere enn en disiplinær straff. De blir ofte stigmatisert og stengt ute fra forskersamfunnet på livstid.

– Når så grov uredelighet skjer – at mennesker mister arbeidet sitt, da handler det om så store inngrep i en persons liv at det er rimelig at det blir prøvd juridisk, og den anklagede får forsvart seg ordentlig, sier Hermerén.

Tortur å vente

Hermerén mener at det kan gjøres en innsats på nordisk nivå for at fuskesaker skal få bedre og raskere behandling.

– I blant tar det altfor lang tid å utrede slike saker. Både fordi det ofte er mange publikasjoner som skal leses grundig, og det skal gjøres intervjuer. Vanligvis gjør andre forskere dette ved siden av sitt ordinære arbeid.

Hermerén mener at NordForsk bør se på muligheten for å lage en nordisk pool av forskere som kan gå inn mer profesjonelt som utredere i slike saker. Det er ofte en tortur for den som utredes, å vente så lenge på resultatet, mener han.

– Alle de nordiske landene er små, men hva om vi samarbeider og lager en pool av nordiske forskere som kan granske hverandre? Om man kunne betalt dem for å holde på med dette på full tid i perioder og skaffe sakkyndige fra andre

land, kunne man drive dette granskingsarbeidet langt mer effektivt og rettferdig.

Selvjustis kan virke

Varantola forteller at det er flere eksempler i Finland på at advokater blir involvert i saker som omhandler forskningsfusk.

Men hun mener at deres system, med at vitenskapen regulerer seg selv, fungerer bedre enn når advokatene kommer inn. Til et visst nivå.

– Jeg opplever ikke at institusjonene i Finland forsøker å rydde uredlighets-spørsmål under matta. Men et stort problem er at unge forskere uten kontrakt er helt avhengig av sin forskningsleder. Vil han eller hun fuske, våger de ikke å si fra. Vi har vært svært opptatt av å få inn forskningsetikken i forskerutdanningen, men bør kanskje også konsentrere oss mer om seniorene, sier hun.

Varantola nevner et sjokkerende eksempel på at en indre selvjustis i akademia av og til ikke er nok:

Da det ble klart at den nederlandske forskeren Diederik Stapel ble tatt for forskningsfusk i 2011, viste det seg at ingen i miljøet hadde varslet om uregelmessigheter i hans publikasjoner. Hele systemet, fra høyt til lavt, hadde sviktet. Til tross for at mange av Stapels resultater var for gode til å være sanne.

The Association for Practical and Professional Ethics (APPE)

er en internasjonal organisasjon som ønsker å fremme vitenskapelig arbeid av høy kvalitet. Organisasjonen har både enkeltpersoner og institusjoner som medlemmer. APPE ønsker en bevisstgjøring i forhold til etikk og verdier, som en naturlig del av det vitenskapelige arbeidet.

Kilde: <http://appe.indiana.edu/>

APPE har en større konferanse én gang i året. Den ble avviklet denne våren i Jacksonville, Florida, USA og samlet ca. 200 deltakere i fire dager; de fleste fra USA, men også vitenskapelige ansatte fra Frankrike, Russland, Kina, Australia og Norge var representert.

Konferanse om etikk og kvalitet i forskningen

Sam Gannon leder etter- og videreutdanningsprogrammet *Vanderbilt program in research administration development* (VPRAD) ved Vanderbilt University i Kentucky.

Etikk handler om personlig integritet

Sam Gannon var deltaker på workshopen: *Promoting Research Integrity – for Research Faculty and Administrators*. Han leder etter- og videreutdanningsprogrammet ved Vanderbilt University og underviser blant annet i forskningsetikk. Men han underviser ikke forskere! Derimot lærer han opp det personalet som samarbeider med forskerne; det være seg teknikere, de som jobber administrativt eller andre fagpersoner. Ett av temaene er forskningsetikk. – Etikk handler blant annet om personlig integritet. Hele institusjonen bør læres opp i en slik tankegang, ikke bare forskerne, mener Gannon, som har stor pågang til kursene.

Innhold og pedagogisk opplegg er utviklet blant annet ved bruk av fokusgrupper og skal være en generell innføring i hva forskning er på alle plan. Temaer som det undervises i, er blant annet forskningsetikk, kontraktsprosesser, kliniske forsøk, bruk av forsøksdyr og hvordan få seg en forskerkarriere. Seminarrekken er lagt opp etter en akademisk mal og består av to nivåer: tre måneder full tid og ni måneder deltid. Han har 25 deltakere på hvert kurs. Hver deltaker får en mentor, og kurset ender opp med eksamen som gir en sertifisering.

Tekst og foto: Lise Ekern

Brian Martinson er forskar ved Health-Partners, eit Minnesota-basert non-profit helseforetak.

Foto: Lise Ekern

Eit vatnskilje for reproduserbar forskning?

Dei siste åra har kritiske gjennomgangar vist at det ofte er umogeleg å reproducere sentrale studier, til dømes innanfor kreftforskning. Mykje av forskinga som vert publisert i tidsskrift med høg prestisje, held ikkje det nivået som trengs for å sette igang klinisk utprøving av medikament.

På APPE-konferansen vart denne problemstillinga diskutert. Brian Martinson tok til orde for at dei som arbeider med forsvarleg forskning og forskningsetikk, må vende merksemda frå jakta på «dei rotne epla» til å arbeide for å påverke forskingsklimaet i eigen institusjon. Martinson meiner vi står overfor eit vatnskilje innanfor forskningssystemet. I løpet av nokre få år vil krav om transparens og stringens i forskinga bli mykje høgare enn dei er i dag. Publisering av datasett og full dokumentasjon på tidsskrifta sine nettsider vil i framtida vere sjølvsgt.

– Når vi i 2025 ser tilbake på perioden frå 1990 til 2015, vil vi kanskje riste på hovudet over at det er brukt avanserte statistiske teknikkar forskarane eigentleg ikkje har forstått, over lite transparens i metodebruken og ikkje minst at svært mykje rådata er borte eller ubrukelege.

Martinson meiner institusjonane ikkje kan sitte å vente på at forskings-systemet skal endre seg sjølv, men må påverke der dei kan: i eige hus. Martinson og kollegaene hans har utvikla verktøy for å systematisk undersøke klimaet for ansvarlegheit i forskinga, og kartlegge kva som legg til rette for og er til hinder for etisk god forskning. Undersøkingane dei har gjort viser at det er ein tett samanheng mellom kultur og praksis når det gjeld ansvarleg forskning.

– Forskarar opererer ikkje i eit vakuum, og det trengs både strukturelle og kulturelle endringar for å møte nye krav i framtida. Våre funn viser at klimaet lokalt er viktig, og verktøy for å kartlegge klimaet er tilgjengeleg, oppsummerer Martinson.

Tekst: Nils Olav Refstad

Foto: Lise Ekern

Foto: Lise Ekern

Etikk-konferanse

APPE har en større konferanse én gang i året. Den ble avviklet denne våren i Jacksonville, Florida, USA og samlet ca. 200 deltakere i fire dager; de fleste fra USA, men også vitenskapelige ansatte fra Frankrike, Russland, Kina, Australia og Norge var representert.

Forskningsetikk på film

Hvem kunne tro at det er mulig å vise tema som bias*, fusk, miljøkatastrofe pga. forskning, etiske dilemma, etiske valg – for å nevne noe – på en film?

Tekst: Lise Ekern

Det har forsker og professor Ionna Semendeferi i samarbeid med Ioannis Pavlidis fra University of Houston gjort med et meget interessant resultat. Filmen ble presentert på konferansen i Jacksonville.

Jeg var en av flere som så filmen *Dear Scientists*. Men hva oppnår man ved en forskningsetisk film – noe mer enn hva retningslinjer og lovverk kan formidle?

Det hadde Ionna Semendeferi svar på. – Vi ønsker å formidle til studentene det som ikke kan fortelles med ord eller tekst. Moral utvikles blant annet gjennom følelser – en viktig komponent i forhold til etiske valg. Derfor er filmen bygget opp med emosjonelle virkemidler. Det å bruke kunst som formidlingsform, ser vi på som et forsøksprosjekt.

Produksjon av filmen er en del av prosjektet *Experiencing Ethics*. Målet for dette prosjektet er å utvikle praktiske kurs i forskningsetikk. Universitetet i Houston ønsker å være en trendsetter i utvikling av nye metoder, fremme en etisk kultur innen vitenskapelig arbeid, både på sitt eget universitet og når det gjelder større samarbeid på tvers av institusjoner. Hovedfokuset er å bevisstgjøre studentene på moralsk følsomhet og motivere til moralsk engasjement.

I tillegg til å bruke filmen i undervisning, blir det startet debatter, forelest fra eksempler basert på etiske dilemma og blogget på web. Kurset er bygget opp som en seminarserie.

Semendeferi forteller at visning av filmen til studentene setter i gang spennende prosesser og diskusjoner. – Det var det jeg håpet å oppnå, sier hun fornøyd.

Etter at filmen ble vist på konferansen, fulgte en diskusjon. Noen kritiserte virkemidlene Semendeferi hadde brukt, blant annet at det i filmen blir sagt at man ikke kan ha tillitt til en «blind» forsker (for å illustrere bias). Dette kunne oppfattes som diskriminerende. Videre mente noen at eksempler fra atombomben, nazi-tiden og miljøkatastrofer bidro til mindre tillitt til forskningen. Men flere følte at de ble berørt av filmens innhold. Nettopp det var målet med å lage forskningsetikk på film.

*Det Store medisinske leksikon omtaler begrepet bias som: «Brukes i statistisk og epidemiologisk forskning når resultater eller slutninger systematisk avviker fra det egentlig rette. Bias kan oppstå på grunn av feil eller unøyaktigheter ved utvalg av undersøkelsesobjekter, valg av undersøkelsesmetode eller vurdering av resultater».

Faksimile fra filmen *Dear Scientists*.

Om filmen:

Dear Scientists

Filmen henvender seg til den enkelte forsker og miljøet omkring. Forskeren har ansvar, ikke bare for seg selv og sitt arbeid, men for hele kloden og menneskeheten.

I filmen får vi et historisk tilbakeblikk; både ved eksempler på skadelig og dårlig resultat av forskning, men også med eksempler på at verden har gått framover nettopp pga. av forskning – et paradoks.

Filmen stiller flere spørsmål:

- Vet en forsker hvilken makt han/hun har? (Filmen konkluderer med at makten til en forsker er større enn den noen president eller leder i et hvilket som helst land, har.)
- Hvilken rolle spiller følelser hos en forsker?
- Tenker man for mye, føler for lite?

Videre tar filmen opp tema som bias, åpenhet, interessekonflikter, tillitt. Filmens avslutning fokuserer på hvor mye positivt som har skjedd når det gjelder regulering av forskningen de siste tjue årene gjennom utvikling av internasjonale retningslinjer, lovverk og felles forståelse av hva forskningsetikk er.

Foto: Lise Ekern

Foto: Lise Ekern

Frykter *forvridd* forskning

Jonathan H. Marks

Jonathan H. Marks er førsteamanuensis i bioetikk, humaniora og juss, og leder programmet for bioetikk ved Penn State University.

Marks leder et tverrfaglig samarbeidsprosjekt mellom Penn State og Harvard University, som utforsker hvilke praktiske og etiske virkninger indistrisponsing kan ha på helserelatert matforskning, ernæringsopplysning, politikk og praksis.

Det har vært fokusert for mye på enkeltforskeres interessekonflikter. Nå bør vi ta et langt skritt tilbake og se på hvordan industripenger styrer hva vi leter etter, hvor vi leter og hvordan, sier etikkforsker.

Tekst: Johanne Severinsen, foto: Lise Ekern

Jonathan Marks er førsteamanuensis i bioetikk ved Penn State University. Vi møter ham på Association for Practical and Professional Ethics (APPE) i Jacksonville, USA, der han deltar for å forelese om nettopp relasjoner mellom industri og akademia.

– Det er vel knapt mulig å finne en akademisk institusjon uten et komplekst nettverk av relasjoner til industri og næringsliv. Vi finner mange ulike forklaringer på dette, blant annet synkende offentlig finansiering av forskning, sier Marks.

Systemiske effekter

Han mener at mye av forskningen som er gjort på relasjonene mellom industri og akademia, har fokusert for mye på enkeltforskeres økonomiske interessekonflikter, finansieringseffekter og dermed oversett de systemiske spørsmålene. En typisk bekymring har vært at lederen av et forskningsprosjekt også jobber som konsulent for selskapet som lager produktene som studeres. En annen om det er sammenheng mellom indistrisponsing av et forskningsprosjekt og resultatene av denne forskningen.

– For meg er dette bare noen få, men viktige deler av det større bildet, sier Marks.

– De spørsmålene jeg er interessert i, er hvordan indistrisponsingen av forskning former hvilke spørsmål som blir stilt, hvordan de blir stilt og besvart. Like viktig

er de spørsmålene som blir oversett, og den forskningen som ikke blir gjort.

Innrammingseffekter

– Jeg mener vi bør ta et langt skritt tilbake og se på dette fra et mye bredere perspektiv. Ettersom vi i akademia blir tettere involvert med industri, begynner vi å se det jeg kaller innrammingseffekter, et skifte i måten vi forstår sosiale problemer på.

Marks trekker frem fedme som et aktuelt eksempel på et slikt stort og «uløselig» samfunnsproblem.

– Vi ser at fedme i økende grad beskrives som noe som handler om individuelt ansvar og forbrukervalg: Om vi bare kunne fått folk til å spise sunnere, oppføre seg bedre, trene mer, ville vi løst fedmeproblemet. Jeg sier ikke at individuell atferd er irrelevant. Men denne måten å ramme inn problemet på blir sammenfallende med, og ikke i motsetning til, interessene til mange industriaktører, for eksempel de store matvareselskapene.

Teknologisk slagside

Den neste systemiske problemstillingen Marks peker på er det han kaller teknologisk bias, eller slagside.

– Med dette mener jeg det som får oss til å prioritere teknologiske løsninger på samfunnsproblemer, som er enkle å kommersialisere, og som samtidig får oss til å overse andre typer løsninger og andre måter å forstå sosiale problemer på.

Foto: Lise Eken

Foto: Lise Eken

Etikk-konferanse

” Hva med en tilleggsavgift for industrisponset forskning? ”

Et eksempel er såkalte fordøyelsesvennlige bakterier, for eksempel i spesielle typer yoghurt. – Om du føler deg forstoppet, blir løsningen å spise mer yoghurt, heller enn å tenke på alle de andre tingene i kostholdet ditt som kan ha bidratt til forstoppelsen.

– I USA sendes det TV-reklame for «metthets-tilskudd», en type pulver du strør på Big Macen din for å skape en følelse av metthet. Etter min mening er dette et veldig tydelig eksempel på en kommersialiserbar løsning på et sosialt problem, og som overser de systemiske og miljømessige faktorene som får folk til å spise visse typer mat på visse måter.

Prioriteringer av finansiering

Den tredje systemiske problemstillingen Marks trekker frem er prioriteringer i forskningsfinansieringen.

– Dette innebærer at hvis det finnes industripengetilgang til å forske på X, er det på det området vi vil forske. Dette påvirker ikke bare forskningsinstitusjonenes finansieringsprioriteringer, men det påvirker også myndighetenes prioriteringer av forskningsmidler, mener Marks.

– Det jeg vil argumentere for, er at man med ganske stor grad av sikkerhet kan si at hele forskningsområder har blitt forvridd, formet eller har endret retning på måter som fremmer industriens interesser.

Finnes det løsninger?

Men hvordan skal man så håndtere spørsmål om industrisponset forskning i akademisk forskning?

Marks forteller at de amerikanske forskerne Sheldon Krinsky og Chris Robertson har foreslått en ordning med *money blinds*. Med det menes en videreutvikling av gullstandarden for kliniske

utprøvinger, hvor verken legen eller pasienten vet hvem som får, og hvem som ikke får det aktuelle legemiddelet. Heller ikke vet man hvem som får placebo* eller kontrollmedikamentet. Krinsky og Robertson argumenterer for et blind-nivå til, der forskningsteamet og forskningsinstitusjonen ikke får vite hvilket selskap som finansierer studien, og selskapet ikke vet hvilket forskningsteam som utfører studien.

– Men dette løser ikke det jeg kaller forvriddning av forskningsagendaen. For pengene bestemmer fortsatt hva slags forskning som blir gjort, fremhever Marks.

Selv har han foreslått å legge opp til en tilleggsavgift for all industrisponset akademisk forskning. Denne avgiften kan gå til et fond for å finansiere forskning som ville danne en motvekt.

– For eksempel kunne tilleggsavgiften på midler øremerket forskning på helsefordelene ved en spesiell type yoghurt, vært brukt til å finansiere forskning på de negative effektene av slik yoghurt, sier han.

Gjensidighet er problematisk

– Jeg tror paradigmat i dag er blitt partnerskap med industrien. Marks forteller at han ser med bekymring på denne utviklingen. – For meg blir gjensidighet mellom akademisk og industrien et problem vi ikke i stor nok grad har diskutert.

– Vi bør tenke grundigere over hvordan aktørenes målsetninger skiller seg fra hverandre. Det er lett å si «her er våre felles verdier». Men industri og akademisk har mange områder hvor de ikke har sammenfallende målsetninger og interesser. Og det er viktig å være oppmerksom på disse forskjellene. Gjensidighet mellom

to parter med avvikende målsetninger blir problematisk, spesielt når en av disse har mål som har med offentlighetens interesse å gjøre.

Marks mener det er viktig å være oppmerksom på bindingene som kan oppstå over tid. – Jeg kan gi deg penger, uten at det er noen forventninger knyttet til dette. Men så har vi det man kan kalle «den neste gavens tyranni». Selv om du ikke følte gjensidige forpliktelser ved den forrige gaven du gav meg, kan muligheten for den neste gaven ha en nedkjølende effekt på hvordan vi handler.

– Jeg sier ikke at vi ikke kan ha relasjoner eller interaksjon mellom industri og akademisk. Men at vi må revurdere hva som blir normalen og anerkjenne at disse interaksjonene er med på å justere og endre våre prioriteter og påvirker våre målsetninger. Dette er for meg et viktig første steg.

Viktig å få på agendaen

Marks oppfordrer akademiske administratorer til å bruke sin stemme og makt.

– Vi lurer oss selv med dagens system, ved at vi ikke leter bredt nok etter løsninger på sosiale problemer. Den eneste måten vi kan ta tak i dette på, er om vi – som akademiske institusjoner – i fellesskap står sammen og sier at dette er et problem.

– Jeg kan ikke forutsi hva som vil komme ut av den prosessen, men hvorfor i all verden prøver vi ikke? avslutter Marks spørrende.

*Placebo = narremedisin

Foto: Lise Eklern

Foto: Lise Eklern

Etikk-konferanse

Kommentarer til artikkelen *Frykter forvridd forskning*

• Kunnskapshull

Foto: Eva Simensen

Valg av forskningsfelt er blant de mange prioriteringsområdene som får for lite oppmerksomhet. For ofte settes agendaen for forskningsprosjekter av finansieringsmulighetene. Det gjelder ikke bare industri-finansiert forskning.

Mer medisinsk forskning burde ta utgangspunkt i identifiserte «kunnskapshull», dvs. spørsmål som er stilt av klinikere og beslutningstakere,

men som ikke kan besvares med dagens kunnskap. Slike «kunnskapshull» beskrives blant annet av Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten i årlige rapporter.*

I langt større utstrekning enn i dag bør dessuten pasienter og brukere av helsetjenester involveres i utformingen av forskningsspørsmål. En brukerorientert helsetjeneste handler ikke bare om medvirkning i kliniske beslutninger. Prioritering og gjennomføring av forskningsprosjekter bør bygge på et nært samarbeid mellom forskere og de egentlige sluttbrukerne av medisinske forskningsresultater, nemlig pasientene.

Tekst: Magne Nylenna, direktør Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten

* www.kunnskapssenteret.no/publikasjoner/informasjon-om-kunnskapshull-fra-kunnskapssenterets-systematiske-oversikter-og-metodevurderinger-publisert-i-2012

• Forskningens frihet

Pengesekken er et av de viktigste styringsmidlene i forskningspolitikken. Selv om forskersamfunnet i prinsippet bør nyte frihet til å legge intellektuell nysgjerrighet til grunn for sin forskning, vet vi at tilgjengelige finansiering virker som en magnet på forskere.

Det var lenge vært en debatt om de tematiske og strategiske programmenes plass i forskningsfinansieringen, særlig i forhold til frie midler. Industrisponsing ligner på forskningsprogrammene ved at de prioriterer – mer eller mindre snevert – visse tema og problemstillinger fremfor andre. Det er ingenting galt med industrisponsing av forskning, men hvis den blir en omfattende eller dominerende finansieringskilde, vil det kunne undergrave forskningens frihet.

Marks gir eksempler fra den farmasøytiske industrien, og hvordan den kan dreie forskningen i retning av hva som gir størst profitt. I Norge er det reist en betimelig debatt om forsknings-sponsing fra olje- og gassindustrien. Argumentet er at denne industrisektoren begrenser sin søken etter ny kunnskap til fossile energikilder – forståelig nok. Det vil kunne skje på bekostning av viktig forskning på fornybare energikilder dersom det ikke finnes like omfattende midler fra andre private eller offentlige kilder.

Det sentrale forskningsetiske spørsmålet gjelder balansen mellom ulike finansieringskilder på aggregert nivå. Denne problemstillingen går inn i den store debatten om klimaendring.

Tekst: Arne Tostensen, seniorforsker, Chr. Michelsens institutt, Bergen

Foto: Trond Isaksen

” Forskningens frihet under press. ”

Illustrasjonsfoto: Shutterstock

Ape, musikk og forskning

Dyreforsøk brukes ofte når man skal teste ut bivirkninger på en medisin som skal brukes på mennesker. Spesielt aper blir benyttet som et siste steg, de har stor likhet med mennesker: 98 % av DNA og 99 % av genene til en sjimpanse er lik som hos et menneske.

Men aper kan ikke brukes til all type forskning, blant annet kan de ikke brukes til å teste ut hvordan musikk virker på hjernen. Det har forskere i Danmark funnet ut. Psykolog og hjerneforsker Line Gebauer fra Aarhus Universitet sier det en utfordring når de ikke kan gjøre sine forsøk på dyremodeller. Forklaringen er enkel, mange dyr og spesielt aper bryr seg ikke om musikk. De har gjort forsøk ved å la aper bli eksponert for henholdsvis svak klassisk musikk og musikk med veldig dissonante akkorder (noe som er smertefullt for mennesket å høre på). Apene oppfører seg helt likegyldig.

Line Gebauer og Peter Vuust forsker på hvordan musikk kan brukes i medisinsk behandling. De har gjennomgått 250 studier fra hele verden. Faktisk er det slik at musikk kan være skadelig for mennesket og virke som tortur i spesielle sammenhenger. Musikk har blant annet vært brukt i avhør ved Guantánamo Bay-fengselet som tortur.

Kilde: forskning.no

GMO-studie trukket tilbake

I 2012 rapporterte en forsker gruppe ved Universitetet i Caen i Frankrike økt dødelighet og økt forekomst av svulster og andre sykdommer hos rotter som ble føret med den genmodifiserte maisplanten NK603. Planten er genmodifisert for å tåle sprøytemiddelet Roundup (glyfosat). Studien fikk mye oppmerksomhet, men ble også sterkt kritisert etter at den i 2013 ble publisert i det vitenskapelige tidsskriftet Food and Chemical Toxicology.

Redaksjonen fikk mange brev om at studien ikke holdt. Derfor ble det satt i gang en gransking. Dette førte til at artikkelen til sist ble trukket tilbake. Begrunnelsen for tilbaketrekking var blant annet uttrykt slik: «ingen definitive konklusjoner kan trekkes (...) angående rollen til NK603 eller glyfosat når det gjelder samlet dødelighet eller forekomst av svulster» ut fra dataene i artikkelen. Det lave antallet forsøksdyr og den kjente forekomsten av spontane svulster hos rottestammen som ble brukt, gjør at forskjellen mellom rottegruppene kan skyldes ren tilfeldighet.

Redaktøren skriver samtidig at granskingen ikke har gitt noe belegg for svindel eller bevisst feilaktig presentasjon av data. Han skylder på at både han selv og de andre som

vurderte artikkelen, hadde gjort for dårlig arbeid før publisering.

Forskeren, Séralini, protesterer mot tilbaketrekkingen og truer med erstatningskrav. Mange andre har også reagert og beskyldt redaktøren for å behandle artikler ulikt.

Tilbaketrekking av en vitenskapelig artikkel har prinsipielle sider. I en lederartikkel i tidsskriftet Environmental Health Perspectives advares det mot å trekke en artikkel tilbake fordi om konklusjonene er for svake. Der pekes det på at årsaker til tilbaketrekking bør være grunnet ved enten fusk, plagiat eller andre brudd på forsknings-etiske prinsipper.

Kilde:
Bioteknologinemnda.no

Illustrasjonsfoto: Shutterstock

24. april 2014

Forsøksdyrenes dag

Dagen 24. april er forsøksdyrenes dag.

– Dessverre blir dette bare som et symbol, svært lite gjøres for å redusere det store antallet dyr som må tåle smerte og lidelse i forskningens tjeneste. Myndighetene har gjort altfor lite, mener Anton Krag, daglig leder av Dyrevernalliansen.

I et debattinnlegg i Sarpsborg Arbeiderblad peker han på at det skjer ting på området, men altfor lite. På universitetet i Tromsø har man utviklet en metode som erstatter dyreforsøk på skadet hud. Dette betyr at man kan slutte med å bruke dyr innen brannskadeforskning, som har vært meget smertefullt for dyrene.

I Sverige utvikler man en metode som erstatter celleforsøk på levende dyr. Hvis den metoden tas i bruk, vil man kunne spare opptil 100 000 forsøksdyr hvert år antyder en forsker ved Linköpings universitet.

Mens man i Sverige har satt av 10 millioner kroner i året for å utvikle alternativer til dyreforsøk, har ikke myndighetene i Norge ømerket noen midler til formålet, skriver Krag. Han mener dette er et svært viktig område som myndighetene må ta tak i.

Kilde: Sarpsborg Arbeiderblad

Illustrasjonsfoto: Shutterstock

Hvem er jeg som individ?

Hvor kommer jeg fra, hvem er mine forfedre? Dét er spørsmål som mange stiller seg. Med ny genteknologi kan man tilsynelatende komme mye nærmere et svar – raskt. Men hva betyr dette for hvordan vi forstår oss selv i den store sammenhengen, historisk og kulturelt?

Tekst og foto: Lise Ekern

Jon Kyllingstad er prosjektleder i prosjektet «*From racial typology to DNA sequencing: Race and ethnicity and the science of human genetic variation 1945–2012*». – Dette emnet interesserer meg, forklarer historikeren.

– Tidligere har jeg forsket på mellomkrigstidens raseforskning som for eksempel brukte skallemåling og øyefargeanalyser til å inndele menneskeheten i raser.

– Hvilken arv har jeg egentlig?

Illustrasjonsfoto: Shutterstock

Som medlem av Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget) er jeg blitt interessert i forskning på human genetisk variasjon. I utvalget behandler vi saker om DNA-forskning på gammelt skjelett-materiale. For tiden er den en «boom» i slik forskning. Det bidrar blant annet til ny kunnskap om for eksempel fortidige folkevandringer, relasjoner mellom folkegrupper og menneskehetens evolusjonshistorie.

Nytt perspektiv

– Det har vært en sterkt teknologisk utvikling innen DNA-forskning. Denne har blant annet ført til en sterk økning i kunnskapen og interessen for genetiske forskjeller mellom etniske eller geografiske definerte folkegrupper. I dag kan du for eksempel gå på nettet og bestille en DNA-analyse av ditt eget opphav og etnisk tilhørighet. Ved å sende inn din egen spyttprøve kan du, ifølge visse nettstedet, for eksempel få vite om du har vikingblod i årene, eller hvor stor andel av dine forfedre som er av asiatiske, afrikanske eller europeiske avstamning.

Dette reiser en del viktige og følsomme spørsmål, sier Kyllingstad.

– Hvordan vil dette påvirke folks opplevelse av identitet? Og hvordan vil allmenne forestillinger om kulturforskjeller, «rase» og etnisitet påvirkes når spørsmål om etniske grupper, deres opphav og historie blir gjort til et spørsmål om genetik og biologi?

Å ta valg

Prosjektet handler ikke bare om hvordan vitenskapelig kunnskap påvirker samfunnet, men også om hvordan forskningen eventuelt påvirkes av samfunnsskapte forestillinger om etniske grupper og identitet.

Det er liten tvil om at det finnes genetiske forskjeller mellom befolkninger. Spørsmålet er hvordan forskerne går fram for å studere dem. Det finnes ikke én naturgitt måte å studere, klassifisere og fortolke disse forskjellene på. Forskerne foretar valg. Disse valgene har stor betydning for hva slags type kunnskap som kommer ut av forskningen, og de styres ikke bare av vitenskapelige normer om empirisk etterrettelighet og logisk konsistens. De påvirkes også av forskernes skjønn og av etterspørselen etter kunnskap i det omkringliggende samfunnet. Som for eksempel politiets ønske om nye teknikker for etnisk identifisering ved hjelp av DNA-spor, eller afro-amerikaneres ønske om å finne sine afrikanske røtter.

Dette betyr blant annet at genetikernes måte å avgrense befolkninger som de studerer, blir påvirket av en rekke ideer om «folkegrupper», «nasjoner» og «raser», med opphav i samfunnet utenfor vitenskapen. Det er slike vekselvirkninger mellom produksjon av vitenskapelig kunnskap og kulturelle og samfunnsmessige forhold som vi ønsker å studere.

– Vi forskere har ansvar i forhold til hvordan vi bruker genforskning, og hva den kan si om arv, sier Jon Kyllingstad.

Internasjonalt

Internasjonalt er det flere vitenskapshistorikere, vitenskapssosiologer, antropologer og vitenskapsfilosofer som forsker på disse spørsmålene, som også er tema for interne fagdebatter i de relevante fagmiljøene. Men så vidt jeg vet er det ingen her i Norge som hittil har tatt opp temaet. Tanken er at prosjektet skal belyse disse spørsmålene gjennom egen forskning og i dialog med fagmiljøer i utlandet

– Vi har nettopp hatt en internasjonal workshop i Oslo der vi samlet en tverrfaglig gruppe av forskere som jobber med tilsvarende prosjekter i land som Mexico, Brasil, India, Sør-Afrika, Australia, Sverige og Norge. Dagene ble svært spennende og lærerrike. De ga oss mange innspill til hvordan vi skal gripe an vår egen forskning. Møtet bidro også til å bygge et nettverk omkring prosjektet, forklarer Kyllingstad.

Han forteller at han nettopp har fått en post-doc stipendiat på plass i prosjektet.

– Hun heter Angeliki Lefkaditou, er biolog og vitenskapshistoriker og kommer fra Hellas. Stipendiaten skal ta for seg hvordan fysisk antropologi og genetisk forskning har påvirket byggingen av rasemessig og nasjonal identitet i Hellas fra 1950 og framover. Ideen er at hennes prosjekt danner et motstykke til mitt prosjekt. Det handler om hvordan forskere, fra mellomkrigstidas fysisk-antropologiske raseforskere og fram til dagens DNA-forskere, har tenkt om og forsket på biologiske forskjeller mellom

etnisk definerte befolkninger i Skandinavia. Særlig hvordan grensen mellom samer og ikke-samer har blitt trukket opp.

På den ene siden er det interessant å sammenligne det greske og det skandinaviske eksempelet, og på den andre siden er det mange temaer som overlapper, siden forskningen i Hellas og i Skandinavia foregikk innenfor en internasjonal vitenskapelig kontekst, sier Kyllingstad.

En annen deltaker i prosjektet er Erika Hagelberg, professor ved Institutt for biovitenskap ved Universitetet i Oslo. Hun var en pioner i utviklingen av DNA-forskning på skjelettmateriale og har vært aktiv i feltet i 25 år. Hennes del av prosjektet vil blant annet ta for seg historien bak etableringen av ulike DNA-markører som brukes i forskning på human genetisk variasjon.

Debatt

– Et viktig aspekt ved prosjektet er at den forskningen vi gjør, skal formidles ut i samfunnet på en måte som kan skape debatt. Prosjektet skal ende opp med en utstilling her på Teknisk museum hvor jeg arbeider, avslutter han. Vi vet ennå ikke hvordan den blir, men tanken er at vi gjennom forskningen skal bidra til å reise samfunnsaktuelle problemstillinger, og at dette vil danne utgangspunkt for arbeidet med en utstilling.

Kyllingstad ser for seg spennende år framover. Prosjektet skal gå over en fireårs-periode og startet opp i fjor.

Hallvard Fossheim, sekretariatsleder i Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget), er også er tilknyttet prosjektet «From racial typology to DNA sequencing: Race and the science of human genetic variation 1945–2012».

Fossheim har spesielt ansvar for å tematisere den etiske refleksjonen gjennom sitt delprosjekt «*Ethical aspects of research on DNA and ethnicity*». Han peker på at etnisitet kan være en viktig del av hvordan folk oppfatter seg selv og sin identitet.

– Gjennom utvikling av ny teknologi som DNA-forskning, står vi overfor en situasjon hvor en del av identiteten blir forsøkt definert biologisk. Denne kunnskapen er med på å plassere folk i grupper, sier Fossheim. – Hvis man ser tilbake i historien, er det for eksempel nok av tilfeller på 1800- og 1900-tallet på hvordan enkelte deler av forskningen i ulike land har gått hånd i hånd med, og dels legitimert og videreutviklet, rasisme. Forskning har vært og er en tydelig premissleverandør i den offentlige debatten. Derfor er det spesielt viktig at forskere er seg sitt ansvar bevisst i hvordan DNA-kunnskap brukes. Den prosjektdelen jeg arbeider med, inkluderer etisk refleksjon omkring konsekvensen av å bruke vitenskap og ny teknologi til å gi mennesker «merkelapper» og gruppeplasseringer.

Emnet er komplekst, og vi må forvente en ny debatt om etnisitets- eller raseforskning når prosjektet blir presentert med utstilling om noen år. Hvordan resultatene blir formidlet, vil være viktig for at vi skal få gode meningsutvekslinger i offentligheten, avslutter Fossheim.

Noen forskningsprosjekter havner i et etisk tomrom

Forskere ved Norges idrettshøgskole forsker på mennesker og i stor grad på menneskers helse. Men for mange av prosjektene er det ingen som vil vurdere om forskningen de gjør, er etisk, mener idrettsprofessor Jostein Hallén.

Tekst og foto: Siw Ellen Jakobsen

Det er ikke ofte forskere klager på at ikke etikken i forskningen deres blir gått nærmere i sømmene.

Jostein Hallén utgjør her et klart unntak. Han er bekymret for at de som forskere ved Norges idrettshøgskole skal tøy de etiske grensene for langt. Det er nemlig ingen som vil kikke dem i kortene.

– Etter at helseforskningsloven kom, havnet våre prosjekter i et tomrom. De regionale forskningsetiske komiteene (REK), som tidligere hadde vurdert etikken i idrettsforskningen, snevret da inn sitt mandat. REK begynte å argumentere med at mange idrettsforskningsprosjekter ikke falt inn under definisjonen for medisinsk eller helsefaglig forskning, sier Hallén. – Det utelukket en god del av vår forskning. Til tross for at vi ofte forsker på mennesker og menneskers helse.

Fort uten fartskontroller

Hallén vil ikke henge ut verken sine studenter eller kolleger ved Idrettshøgskolen. Han mener at den forskningen som blir gjort, i det store er etisk forsvarlig.

– Men uten at noen vurderer oss, kan både forskere og studenter bli slappere i forhold til forskningsetikken.

Hallén sammenlikner forskningen med trafikken:

– Hvis vi vet at det ikke er fartskontroller på veiene, og vi skal gjøre våre egne vurderinger av hva som er farlig, kjører vi gjerne litt for fort. Det samme kan skje i forskningsetikken. Når ingen er der for å kontrollere oss, er det en fare for at vi tøyer grensene.

All forskning skal vurderes

For Hallén er det ikke så interessant om det er REK eller andre som behandler prosjektene fra Norges idrettshøgskole. Men han mener det er lovfestet gjennom forskningsetikkloven at all forskning skal gjennomføres etisk og at det skal være statlige, uavhengige komiteer som dekker all forskning. Slik er det ikke i dag, mener han.

Når Idrettshøgskolens prosjekter ikke blir definert som medisinsk eller helsefaglig forskning av REK, havner de i et etisk tomrom.

Idrettshøgskolen har diskutert om vi skal opprette en egen komité ved skolen. Men Hallén synes ikke det er riktig at Idrettshøgskolen skal vurdere sine egne prosjekter.

– For å få publisert forskningen vår kreves det som regel at prosjektene er godkjent av en etisk komité. Vi sender våre søknader til REK men altså ofte med det resultat at de vurderer prosjektene til ikke å falle inn under deres mandat. Vi har blitt enige med REK at vi da kan svare tidsskriftene at prosjektene er i henhold til norsk lov. Det er egentlig litt lurert, synes Hallén.

Idrettsprofessoren mener Kunnskapsdepartementet må ta tak i denne problemstillingen raskt. Aller helst bør det lages nye lover og nye komiteer som tar seg av de prosjektene som ikke hører hjemme i en av de tre forskningsetiske komiteene som eksisterer i dag. Men dette tar tid, og problemstillingen er kritisk. I mellomtiden mener han at en kortsiktig løsning må være at REK vil behandle søknadene deres.

Forsker mest på helse

Mange av Idrettshøgskolens prosjekter, kanskje de aller fleste, handler om fysisk aktivitet i sammenheng med helse og sykdom, sier Hallén.

– Disse havner etter vår mening helt klart innenfor helseforskningsloven, selv om REK avviser dem, sier Hallén.

– Vi ønsker å få våre prosjekter vurdert av en forskningsetisk komité, sier Jostein Hallén, forsker ved Norges idrettshøgskole.

1 Katrine Utaaker Segadal, NSD, mener at REK bør vurdere flere av søknadene.
2 Jacob Hølen, NEM, forklarer at helseforskningsloven styrer hva som skal legges fram for REK.

Han viser til et eksempel: – Da vi skulle undersøke luftveisproblemer hos eliteidrettsutøvere, ble søknaden avvist i to runder av REK som mente at prosjektet falt utenfor REKs mandat, jf. helseforskningsloven § 2. Saken ble anket til NEM, som kom med dette vedtaket: «*NEM tar klagen til følge. Prosjektet skal vurderes etter helseforskningsloven.*» – Altså ble prosjektet vurdert til sist.

Luftveisproblemer har helt klart med helse å gjøre.

Hallén påpeker at bare en liten del av forskningen deres er på ressurssterke eliteidrettsutøvere. De forsker mye på det som defineres som sårbare grupper, som barn, eldre og pasienter. De måler, veier, setter dem på tredemøller og tar blodprøver av dem. Lik annen forskning på mennesker innebærer dette en viss risiko for deltakerne. Han mener at både internasjonale konvensjoner og norske lover krever at denne forskningen bør bli etisk prøvd av en uavhengig instans.

Gjelder også flere miljøer

Denne problemstillingen gjelder flere miljøer enn Norges idrettshøgskole. Personvernombudet for forskning har fått inn flere eksempler på prosjekter som

REK har vurdert faller utenfor helseforskningsloven.

– Dette mener vi er et problem. Når det gjelder fysiske forsøk på mennesker, krever det en medisinsk og helsefaglig kompetanse å vurdere etikken i slike prosjekter.

Dette sier Katrine Utaaker Segadal, som er seksjonsleder i Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD). De er også personvernombud for 150 forsknings- og utdanningsinstitusjoner.

Utaaker Segadal mener at det ikke kan ha vært lovgivers intensjon at disse prosjektene ikke skulle få en etisk vurdering av REK.

– Det ville være oppsiktsvekkende om ikke disse personene som blir utsatt for fysiske forsøk, har rett til samme beskyttelse som personer som inngår i forskningsprosjekter som faller inn under helseforskningsloven. Vi mener at forskningsetikkloven favner videre enn helseforskningsloven, og at dette derfor ikke er et lovtomt rom. Derfor bør REK etter vår mening vurdere disse søknadene, sier hun.

Helseforskningsloven har forrang

Jacob Hølen, sekretariatsleder for NEM, mener at Hallén kan forstås som om han

mener at all forskning skal forhåndsgodkjennes av etiske komiteer.

– Da trekker man det trolig for langt. Majoriteten av norsk forskning håndteres i dag utmerket uten slik komitegodkjenning. Det blir derfor feil å forutsette komitegodkjenning for at forskningen skal være etisk forsvarlig.

Forskningsetikkloven stadfester at det skal finnes nasjonale komiteer som sammen dekker alle fagområder, men det er kun innenfor helse og medisin at det kreves forhåndsgodkjenning av etisk komité (REK). Fagfeltet helse og medisin defineres gjennom helseforskningsloven som er spesiallov, og har derfor forrang når det gjelder hva som skal forelegges REK, forklarer han.

Sekretariatslederen sier at forvaltningspraksis for virkeområdet til helseforskningsloven har vært konsentrert rundt prosjekter som har til formål å finne ny kunnskap om sykdom og helse.

– Det har medført at vi kanskje har mistet litt fokus for hva prosjektene innebærer. I arbeidet med evaluering av lovverket er det sentralt å avdekke typer av prosjekter som innebærer risiko for deltakere, men som i dag avvises fordi formålet ligger utenfor loven.

Uetiske eksperimenter ga livsviktig medisin

Kopper var en av de mest fryktede sykdommene i verden. Den var meget smittsom. De få som overlevde, satt igjen med grufulle arr. Forsøkene som førte til det vi i dag kaller vaksine, og som stoppet spredningen av sykdommen, ville aldri blitt gjennomført på samme måte i dag. Både medisinen og forskningsetikken har utviklet seg svært mye siden den gang.

Adele Flakke
Johannessen
Førstekonsulent

De nasjonale forsknings-
etiske komiteene/
Teknologirådet

Foto: Trond Isaksen

Så tidlig som 430 f.Kr. ble overlevende etter kopper rekruttert til å behandle syke. Det var allment kjent at de som hadde overlevd sykdommen ikke fikk den en gang til. Det ble gjort flere forsøk på å hamle opp med sykdommen, men uten hell. I middelalderen tok man i bruk både kuldebehandling og spesielle klær for å behandle eller motvirke kopper.

De første forsøk

Den mest suksessfulle behandlingen, variolasjon, kom til Europa på 1700-tallet. Metoden, som allerede hadde vært brukt i Kina og Afrika i lang tid, tok sikte på å fremkalle livsvarig immunitet mot kopper ved å påføre mennesker et lettere tilfelle av kopper enn når man ble smittet på vanlig måte.

Lady Mary Wortley Montague var en av dem som bidro til at metoden ble tatt i bruk i Europa. Både Lady Montague og hennes bror ble selv rammet av sykdommen. Broren døde, og hun selv fikk stygge arr i ansiktet. Da hennes mann ble ambassadør

i Istanbul, ble hun vitne til en vellykket variolasjon. Etter hennes egen opplevelse med kopper, bestemte hun seg for å ta en sjanse og fikk legen sin, dr. Charles Maitland, til å gjennomføre variolasjon på hennes egne barn.

Begge behandlingene ble vellykket, og Maitland fikk i 1721 bevilgning til å utøve metoden på seks dødsdømte fanger, fem menn og én kvinne. De fikk beskjed om at de skulle slippe dødsstraffen dersom de ble med på forsøket. Mennene fikk påført smitte i risp i armen og kvinnen i nesen. Kvinnen mistet nesen, men alle seks overlevde forsøket. Deretter ble eksperimentet testet på foreldreløse barn, nok en gang med suksess. I 1722 tok Maitland i bruk metoden på døtrene til prinsen av Wales. Variolasjon ble etter dette godkjent.

Selv om mellom to og tre prosent av alle som ble behandlet med variolasjon døde, eller fikk en annen sykdom (tuberkulose eller syfilis), ble metoden utbredt i Europa. Det var ikke før i 1796 at selve koppevaksinen ble forsket fram.

Vaksinering

Det var den engelske legen Edward Jenner (1749–1823) som utviklet vaksinen. Han hadde vokst opp på landet og hørte en gang en budeie si «jeg kommer aldri til å få kopper fordi jeg har hatt kukopper. Jeg vil aldri få stygge arr i fjeset».

Edward Jenner ble tidlig interessert i biologi og hadde alltid fundert på dette budeien hadde sagt. Hans hypotese var at kukopper beskyttet mot kopper, og at beskyttelsen kunne overføres fra ett menneske til et annet.

Det var denne hypotesen som førte til at han i mai 1796 påførte åtte år gamle James Phipps kukopper fra en budeie. James fikk litt feber og noe ubehag med det samme. Ni dager etter følte han seg kald og mistet matlysten, men den tiende dagen følte han seg bedre. I juli 1796 ble gutten igjen påført kukopper. Ingen sykdom utviklet seg, og Jenner konkluderte at metoden fungerte. James Phipps var blitt immun.

KOPPER

Det er funnet spor etter sykdommen kopper så langt tilbake som det 18. og 20. egyptiske dynastiet (1570–1085 f.Kr.). Det balsamerte hodet til den egyptiske faraoen Ramses V, som døde i 1156 f.Kr., viste tydelige merker etter sykdommen. Kopper er også blitt beskrevet i asiatiske skrifter, så tidlig som 1122 f.Kr.

I USA kom sykdommen først i forbindelse med de spanske og portugisiske erobringene på 1600-tallet.

På 1700-tallet lå dødeligheten i England på mellom 20 og 60 %. De som overlevde, fikk svært stygge arr.

En spesielt heftig epidemi rammet Island i 1707. Av landets 50 000 innbyggere døde det året 18 000 av kopper.

I århundrene som fulgte, regner man med at så mange som 45 millioner døde av kopper bare i Europa.

En koppepasient ved Ullevål sykehus. Bildet er antagelig tatt rundt år 1900.

(Foto: Oslo universitetssykehus Ullevål)

Utryddelsen av kopper

Det tok ennå noen år før Jenner fikk gjennomslag for vaksineringsen*, men den tok gradvis over for variolasjon, som ble forbudt i England fra 1840.

Som en følge av Jenners eksperimenter, ble det i Danmark–Norge allerede i 1810 innført tvungen koppevaksinerings for alle.

Til tross for de uetiske eksperimentene, er kopper i dag en utryddet sykdom.

Utryddelsen skyldes i stor grad et systematisk og strategisk vaksineringsarbeid i WHO's regi, med en vaksine som ikke skilte seg særlig fra Jenners vaksine. Utryddelsen av kopper må regnes som en av de store

milepæler i medisins historie. Heldigvis har også medisinsk etikk forandret sitt innhold gjennom alle disse årene.

* På latinsk heter ku: vacca og kukopper: vaccinia. Av dette fikk metoden navnet vaccination (vaksinering). Begrepet vaksinering blir i dag brukt om alle lignende tiltak mot sykdommer, selv om virkestoffet kommer fra helt andre steder enn en ku.

Kilder:

<http://snl.no/kopper>
<http://snl.no/variolasjon>
<http://snl.no/vaksinering>
[http://no.wikipedia.org/wiki/Kopper_\(sykdom\)](http://no.wikipedia.org/wiki/Kopper_(sykdom))
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PM1200696>

Ruyter, Førde og Solbakk: Medisinsk og helsefaglig etikk, 3. utgave

Dette er tredje utgave av en lærebok som utkom første gang i 2000, skrevet av tre sentral personer i det medisinsk-etiske miljøet i Norge.

Tekst: Bjørn K. Myskja, professor i etikk og politisk filosofi, Institutt for filosofi og religionsvitenskap, NTNU

Boken består av seks hovedkapitler om teorier og metoder, profesjonsetikk, klinisk etikk, forskningsetikk, samhandling helsetjeneste, samfunn og individ og en samling av sentrale tekster. Emnene framstår som godt dekkende for en slik innføringsbok. Den er vel gjennomarbeidet med få skrivefeil og holdt i et nøkternt språk som er velegnet for sjangeren. Endringene fra tidligere utgaver er gode, bortsett fra avsnittet om nye læringsformer i medisinsk etikk, som egner seg bedre i en bok om undervisning i etikk. Dessuten demonstrerer eksemplet på den narrative dialogformen heller begrensningene enn potensialet i et slikt grep.

Sentrale problemstillinger

De mest vellykkede og opplysende kapitlene er de som omhandler profesjonsetikk, klinisk etikk og samhandling. Her får vi presentert sentrale problemstillinger tett på hverdagen til praktikere, med gode og nyanserte diskusjoner som trekker inn både viktige og aktuelle dilemmaer, betydning av moralsk skjønn, dialog, prinsipper og regelverk. Samspillet mellom den kliniske hverdagen og det samfunnmessige og politiske rammeverket disse dilemmaene utspiller seg innenfor, får vi et godt innblikk i. Boken løfter videre fram de etiske debattene knyttet til autonomi, moralsk status, prioriteringer og teknologienes endring av moralske landskap, som slår bro mellom prinsipielle etiske diskusjoner og hverdagen i helsetjenesten. Boken hadde stått seg på å starte med disse praksisnære temaene.

Noen svakheter

Den svakeste delen av boken er det innledende kapitlet om «grunnlag og metoder». Eksemplet med den uvillige søsteren er uegnet fordi det ikke primært handler om et etisk dilemma for helsevesenet, men for pårørende og verge. Det sies at de benytter «klinikkens perspektiv», men det er ofte retorisk uklart hvilket perspektiv som inntas. Forfatterne bruker sju ulike grep av svært forskjellig karakter, der utvalget framstår som tilfeldig.

Framstillingen og analysen demonstrer særlig dårlig grep om kantiansk pliktetikk, som de til og med mener må begrunnes spesielt hvorfor er med. Det hjelper på ingen måte at religiøs etikk er trukket inn som supplerende perspektiv. Skal man ta religiøs etikk på alvor, er dyd, prinsipper og kasuistikk minst like relevant som plikt.

Metodiske grep

Forfatternes fortrukne metodiske grep vises ikke bare i kvaliteten i framstillingene, men også retorisk den kritiske delen som avslutter hver av tilnærmingene. Profesjonsetikk, prinsiplisme, utilitarisme og kasuistikk har styrker og svakheter, de øvrige har kun svakheter.

Det er synd at forfatterne ikke benyttet anledningen til en grundig revisjon av denne delen av boken og videre valgte å beholde den som innledning. Om man mener det trengs en slik innføring i etikkteori, kan denne delen gjerne erstattes. Resten av boken er svært velegnet til undervisning i etikk for norske helsearbeidere.

Ruyter, Førde og Solbakk:
Medisinsk og helsefaglig
etikk, 3. utgave

Forfattere:
Knut W. Ruyter, Reidun Førde
og Jan Helge Solbakk

Utgiver:
Oslo : Gyldendal Akademisk

Årstall: 2014

Antall sider: 390, ill.

ISBN: 978-82-05-46110-9, h.

Trenger vi en vitenskapsed?

Helene Ingjerd
Sekretariatsleder

Den nasjonale
forskningsetiske komité
for naturvitenskap og
teknologi (NENT)

Foto: Trond Isaksen

Forslag til vitenskapsed lyder som følger:

Jeg vil utøve min virksomhet som forsker redelig og sannferdig. Jeg skal bruke mine vitenskapelige kunnskaper og ferdigheter til beste for menneskeheten og for en bærekraftig utvikling. Jeg skal vise respekt for dyr og natur. Jeg skal handle i overensstemmelse med forskningsetikken og jeg skal ikke tillate at hensyn bygget på ideologi, religion, etnisitet, fordommer eller materielle fordeler overskygger mitt etiske ansvar som forsker.

Da Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) lanserte Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi i 2007 inkluderte komiteen et forslag til en vitenskapsed.

Bakgrunn

Bakgrunnen for forslaget var ønsket om å gjøre de ferske retningslinjene kjent i de relevante forskningsmiljøene. En måte å gjøre dette på er ved at forskningsinstitusjonene inkluderer en vitenskapsed, for eksempel i forbindelse med en doktorgradsseremoni, der den enkelte kandidat forplikter seg til å gjøre seg kjent med, eventuelt følge de retningslinjene som er utarbeidet.

Ideen om en vitenskapsed er ikke ny; den hippokratiske ed i medisin strekker seg tilbake noen århundrer før vår tidsregning. I vår tid er ideen om en ed tatt videre, særlig innenfor en del naturvitenskapelig-teknologiske forskningsmiljøer. Likevel er det få kjente eksempler på at institusjoner eller land har implementert en vitenskapsed.

Forskning og teknologiutvikling spiller en stadig større rolle i samfunnet. Det synes derfor viktigere enn noensinne at forskere er godt kjent med forskningsetiske normer, og at de gjennom refleksjon over normene, er i stand til å foreta en kritisk vurdering av egen forskningsvirksomhet.

Bevissthet

At bevissthet om forskningsetikk er viktig for å sikre god og etisk forsvarlig forskning er det vel få som strider om; uenigheten dreier seg snarere om hvordan vi best kan fremme slik bevissthet, og om hva forskningsetikk er. Forskningsetikk er nå en obligatorisk del av ph.d.-utdanningen i Norge. Det er også opprettet lokale utvalg som skal håndtere forskningsetiske

spørsmål ved de fleste institusjonene.

Hva kan en ed egentlig tilføre, om noe?

Å avgi en ed innebærer å gi et personlig løfte, og dermed eksplisitt anerkjenne og forplikte seg til visse standarder som ligger til rollen som forsker. Å avlegge en ed har også et sosialt element ved at løftet vanligvis avlegges offentlig, og at man gjennom dette trer inn i et fellesskap. En vitenskapsed kan dermed, i større grad enn andre strategier, fostre en personlig forpliktelse og dermed også styrke bevisstheten om forskningsetiske normer hos den enkelte.

Identifisering

Mens en del av innvendingene som har vært reist mot en vitenskapsed reiser spørsmål om nytteverdien, er andre innvendinger av mer substansiell art og utfordrer hva forskningsetikk er, og hva forskningsetiske retningslinjer bør inkludere. Dersom man skal implementere en vitenskapsed som virkelig kan lykkes med å bevisstgjøre, i kombinasjon med andre virkemidler som utdanning, synes det vesentlig at den er frivillig og har et innhold forskere kan kjenne seg igjen i og identifisere seg med.

NENT er nå i en prosess der Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi revideres. Forslag til revideringer skal, som sist, gjennom en omfattende høringsrunde for å sikre en bred involvering av forskersamfunnet. Kanskje er det deretter på tide å ta skrittet videre og legge til rette for at en vitenskapsed kan utøves ved forskningsinstitusjonene i Norge.

BOKSERIE

fra De nasjonale forskningsetiske komiteene

Alle bøkene kan bestilles på www.etikkom.no eller på telefon 23 31 83 00